

**ASOCIJACIJA PROSTORNIH PLANERA SRBIJE
UNIVERZITET U BEOGRADU - GEOGRAFSKI FAKULTET**

uz podršku

Opštine Veliko Gradište
Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije

organizuju
deveti naučno-stručni
skup sa međunarodnim učešćem

**LOKALNA SAMOUPRAVA U
PLANIRANJU I UREĐENJU
PROSTORA I NASELJA**

Zbornik radova mladih istraživača

Urednik:
Dr Ivan Novković

Beograd, jun 2022.

**ASOCIJACIJA PROSTORNIH PLANERA SRBIJE
UNIVERZITET U BEOGRADU - GEOGRAFSKI FAKULTET**

Izdavač:

Asocijacija prostornih planera Srbije
Univerzitet u Beogradu - Geografski fakultet

Za izdavača:

Dr Dejan S. Đorđević
Dr Velimir Šećerov

Urednik:

Dr Ivan Novković

Tehnički urednik:

Branko Protić

Grafička priprema i štampa:

Planeta Print DOO, Beograd

Tiraž:

150 primeraka

ISBN 978-86-6283-126-2

Beograd, jun 2022.

Publikovanje zbornika radova finansijski pomoglo:

Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije

Napomena: Referati su štampani u obliku autorskih originala. Stavovi izneti u objavljenim radovima ne izražavaju stavove Urednika Zbornika i Organizatora skupa. Autori preuzimaju pravnu i moralnu odgovornost za ideje iznete u svojim radovima. Izdavač neće snositi nikakvu odgovornost u slučaju ispostavljanja bilo kakvih zahteva za naknadu štete.

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

711.1:352.078(082)(0.034.2)

711.4:352.078(082)(0.034.2)

**НАУЧНО-стручни скуп са међународним учешћем Локална самоуправа у
планирању и уређењу простора и насеља (9 ; 2022 ; Београд)**

Zbornik radova mladih istraživača [Elektronski izvor] / Deveti naučno-stručni skup sa međunarodnim učešćem Lokalna samouprava u planiranju i uređenju prostora i naselja, Beograd, jun 2022. ; organizuju Asocijacija prostornih planera Srbije ... [et al.] ; urednik Ivan Novković. - Beograd : Asocijacija prostornih planera Srbije : Univerzitet, Geografski fakultet, 2022 (Beograd : Planeta print). - 1 elektronski optički disk (CD-ROM) ; 12 cm

Sistemski zahtevi: Nisu navedeni. - Nasl. sa naslovne strane dokumenta. - Tiraž 150. - Uvodna reč / Ivan Novković. - Napomene i bibliografske reference uz tekst. - Bibliografija uz svaki rad. - Abstracts.

ISBN 978-86-6283-126-2 (GF)

а) Просторно планирање -- Зборници б) Урбанистичко планирање --
Зборници в) Локална самоуправа -- Зборници

COBISS.SR-ID 69689353

PROGRAMSKI ODBORI SKUPA

KOORDINACIJA SKUPA:

Prof. dr Velimir Šećerov, Univerzitet u Beogradu – Geografski fakultet
Dr Dejan S. Đorđević, predsednik Asocijacije prostornih planera Srbije
Dr Zoran Radosavljević, Ministarstvo građevinarstva, saobraćaja i infrastrukture

NAUČNI ODBOR:

Prof. dr Marija R. Jeftić, Univerzitet u Beogradu – Geografski fakultet, predsednik
Prof. dr Dejan Filipović, Univerzitet u Beogradu – Geografski fakultet
Prof. dr Uroš Radosavljević, Univerzitet u Beogradu – Arhitektonski fakultet
Prof. dr Danica Šantić, Univerzitet u Beogradu – Geografski fakultet
Prof. Dr. Jerry Anthony, University of Iowa, School of Planning and Public Affairs, SAD
Dr Dejan S. Đorđević, naučni saradnik, Ministarstvo građ., saobraćaja i infrastrukture
Prof. dr Bogdan Lukić, Univerzitet u Beogradu – Geografski fakultet
Prof. dr Zora Živanović, Univerzitet u Beogradu – Geografski fakultet
Prof. Dr. Thomas Dillinger, Tehnički univerzitet u Beču, Austrija
Prof. dr Gordana Vojković, Univerzitet u Beogradu – Geografski fakultet
Prof. dr Dragica Gatarić, Univerzitet u Beogradu – Geografski fakultet
Prof. dr Mira Mandić, Prirodno-matematički fakultet Univerziteta u Banjoj Luci
Prof. dr Danijela Vukoičić, Univerzitet u Prištini, Prirodno-matematički fakultet Kos. Mitrovica
Doc. dr Aleksandar Jeftić, Univerzitet u Novom Sadu, Fakultet tehničkih nauka
Doc. dr Alma Zavodnik Lamovšek, Univerzitet u Ljubljani, Fakultet za građevinu i geodeziju
Dr Milan Husar, Slovački tehnički univerzitet u Bratislavi, Slovačka
Mr Miroљub Stanković, Gradska uprava Grada Niša
Dr Milica Dobrić, Ministarstvo građevinarstva, saobraćaja i infrastrukture

ORGANIZACIONI ODBOR:

Miroslav Marić, Institut za puteve, Beograd - predsednik
Branko Protić, Univerzitet Beogradu - Geografski fakultet
Dušan Ristić, Univerzitet u Prištini, Prirodno-matematički fakultet Kosovska Mitrovica
Vladimir Popović, Geografski institut "Jovan Cvijić" SANU
Aleksandar Radulović, Univerzitet Beogradu - Geografski fakultet
Marina Stanić, Zavod za zaštitu prirode Srbije
Jelena Tolić, Zavod za zaštitu prirode Srbije
Milica Ristović, Studio Teserakt, Loznica
Marko Milosavljević, Ministarstvo građevinarstva, saobraćaja i infrastrukture

URBAN GREEN INFRASTRUCTURE: DETAILED APPROACH TO ECOSYSTEM/ CULTURAL SERVICES	9
Vitaly A. Kryukov	
VREDNOVANJE PREDELA U FUNKCIJI ODRŽIVOG RURALNOG RAZVOJA, STUDIJA SLUČAJA BRANIČEVSKI OKRUG	19
Ms Marija Živković	
UTICAJ DEMOGRAFSKIH I MIGRACIONIH PROCESA NA LOKALNE SAMOUPRAVE U SRBIJI I REGIONU.....	27
Ognjen Srdanov	
GEOGRAFSKE OSOBENOSTI ZLATIBORSKE OBLASTI I UTICAJ REGIONALNOG CENTRA UŽICA NA NJENE PROSTORNE I FUNKCIONALNE ODNOS	35
Bogdan Petrović, Zorana Tolomir, Aleksandar Petrović	
ODRŽIVI RAZVOJ TURIZMA KAO FAKTOR ZAŠTITE ŽIVOTNE SREDINE	45
Semir Šaćirović	
PRIRODNE I ANTROPOGENE VREDNOSTI U FUNKCIJI RAZVOJA TURIZMA NA PLANINI CER.....	53
Blagajac Irena, Đurić Marija	
PRIMENA DALJINSKE DETEKCIJE U MONITORINGU VEGETACIJSKOG POKRIVAČA NA TERITORIJI NACIONALNOG PARKA KOPAONIK	63
Uroš Durlević, Uroš Milinčić, Dragan Petrović	
PRIMENA GIS-A I AHP-A U IZBORU LOKACIJA ZA POSTAVLJANJE SOLARNIH PANELA NA TERITORIJI OPŠTINE SOKOBANJA	71
Dušica Jovanović	
ŠIRENJE RUDARSKOG BASENA VS RURALNA OBNOVA - STANJE I PERSPEKTIVE RAZVOJA RURALNIH NASELJA U OPŠTINI LAZAREVAC.....	79
Sandra Vukašinović, Danica Đurkin	
POLJOPRIVREDA I TURIZAM KAO OSNOVA RAZVOJA SEOSKIH NASELJA GRADA KRUŠEVCA	87
Anđela Milenković	
UTICAJ DEMOGRAFSKIH I MIGRACIONIH PROCESA NA TERITORIJI GRADA POŽAREVCA	97
Miladin Simić, Tamara Bjelogrić	
MIGRACIONI PROCESI KAO FAKTOR PROMENE STAROSNE STRUKTURE STANOVNIŠTVA RASINSKE OBLASTI	105
Nemanja Josifov	
PREDLOG METODOLOGIJE IZRAČUNAVANJA INDIKATORA 11.7.1 – PROSEČAN UDEO OTVORENIH JAVNIH POVRŠINA U IZGRAĐENIM POVRŠINAMA GRADOVA, PREMA POLU, STAROSTI I INVALIDITETU – CILJA 11 ODRŽIVOG RAZVOJA	113
Veljko Dmitrović	

**ZNAČAJ ZELENIH POVRŠINA ZA ZDRAVLJE LJUDI I ZASTUPLJENOST ZELENIH
POVRŠINA U BANJSKIM NASELJIMA NA TERITORIJI REPUBLIKE SRBIJE 121**
Rastko Čugalj

**NELEGALNA GRADNJA NA PODRUČJU SPECIJALNOG REZERVATA PRIRODE
„UVAC“ – KONFLIKT NA RELACIJI TURIZAM - ZAŠTITA PRIRODE..... 127**
Anđela Milenković Veljko Dmitrović Rastko Čugalj

KONCIPIRANJE LOKALNOG RAZVOJA GRADA PIROTA ANALIZOM AKTERA 135
Nikola Vračević, Andrija Planić, Lazar Tomović, Marko Matić

**„SIGURAN PAD”: ADAPTIVNO PLANIRANJE I OBLIKOVANJE PREDELA - STUDIJA
SLUČAJA RIMINI 148**
Sandra Mitrović

KONCIPIRANJE LOKALNOG RAZVOJA GRADA PIROTA ANALIZOM AKTERA

Nikola Vračević¹, Andrija Planić¹, Lazar Tomović¹, Marko Matić¹

Apstrakt: Jedan od uslova demokratije i pravne države jeste postojanje lokalnog nivoa uprave koji, između ostalog, omogućuje lokalnoj zajednici uključivanje u proces donošenja odluka. To se u planiranju postiže formalnom i neformalnom participacijom. Pored građana, na definisanje sistema vrednosti koje će usmeravati razvoj utiču i druge zainteresovane strane (stejkholderi, akteri) kao što su uprava, stručnjaci i različita pravna lica u formi organizacija civilnog sektora, preduzeća i institucija. Stavove i probleme svih aktera je potrebno dobro razmotriti pre donošenja odluka. Prva faza pri njihovoj analizi se odnosi na definisanje i grupisanje svih interesnih strana. Potom je važno prikupiti informacije o njima i rangirati ih prema značaju. Nakon toga se postavljaju razvojni prioriteti. Na teritoriji Grada Pirota izdvojena su četiri tipa aktera: uprava, građani, organizacije civilnog sektora i eksperti. Analizom njihovih stavova i problema utvrđeni su ciljevi lokalnog razvoja zasnovanog na participativnom modelu planiranja.

Ključne reči: lokalni razvoj, participacija, stejkholderi, odlučivanje, planiranje

THE ANALYSIS OF STAKEHOLDERS FOR THE CONCEPTION OF LOCAL DEVELOPMENT - THE CITY OF PIROT

Abstract: Important condition for democracy and the rule of law is the existence of a local government that, among other things, allows the local community to be involved in the decision-making process. In planning, this is achieved through formal and informal participation. In addition to citizens, the definition of value systems that will guide development is influenced by other stakeholders such as government, experts and various legal entities in the form of civil society organizations, companies and institutions. The attitudes and problems of all stakeholders need to be well considered before making decisions. The first phase in their analysis refers to the definition and grouping of all stakeholders. Then it is important to gather information about them and rank them according to importance. After that, development priorities are set. On the territory of the City of Pirot, four types of stakeholders have been singled out: government, citizens, civil society organizations and experts. The analysis of their attitudes and problems determined the goals of local development based on a participatory planning model.

Key words: local development, participation, stakeholders, decision-making, planning

¹ Univerzitet u Beogradu - Geografski fakultet, Studentski trg 3/III, 11000 Beograd,
e-mail: vracevicn98@gmail.com

UVOD

Grad Pirot nalazi se na jugoistoku Srbije uz granicu sa Bugarskom i sedište je Pirotskog okruga. Proteže se dolinom reke Nišave. Obuhvata površinu od 1232 km². Reljef je izrazito heterogen, nastao je delovanjem različitih egzogenih i endogenih procesa koji rejoniraju teritoriju na planinski, brdski i ravničarski deo. Grad Pirot se graniči sa opštinama Dimitrovgrad, Babušnica, Bela Palanka i Knjaževac. Ima značajan strateški položaj jer se, pored pograničnih karakteristika, nalazi na trasi „Koridora 10“ koji spaja Evropu i Aziju. Ovakav položaj je značajan faktor za njegov dosadašnji i budući socijalni i ekonomski razvoj.

Prema popisu iz 2011. godine u Gradu Pirotu je živelo 57928 stanovnika u 72 naselja od kojih 65% predstavlja gradsko stanovništvo. U poslednja 4 popisa zabeleženi su demografski negativni trendovi. Mreža naselja Grada je okarakterisana velikom polarizacijom pri čemu je najveći broj funkcija raspoređen oko centralnog naselja (Prostorni plan Grada Pirota - nacrt plana 2020). Danas je ovakva alokacija resursa opravdana populacionom veličinom naselja udaljenih od centra, ali je istorijski uslovljeno razvojnim politikama koje nisu uvažavale uravnotežen razvoj kao princip i krajnji cilj procesa planiranja. Pomenute karakteristike utiču na koncentraciju problema lokalnog razvoja i njihovo rešavanje od strane većine aktera.

Tokom osamdesetih godina u svetu, a u Srbiji tokom post-socijalističke tranzicije, centralitet u donošenju odluka je postepeno opadao i značaj lokalnog nivoa vlasti se povećavao (Цвијовић 2014). Među prvim definicijama lokalnog razvoja se primećuje jasna ekonomska determinanta termina uz lokalno stanovništvo i lokalne uslove kao nosioce i faktore razvoja (Coffey and Polèse 1985). Napredovanjem prakse i teorije planiranja, integralnost u razvoju je postala opšteprihvaćeni koncept koji je svoje utemeljenje pronašao i na najnižim teritorijalnim nivoima (Ribot 2001). Danas se lokalni razvoj ne može zamisliti kao isključivo ekonomski, već se bavi podizanjem nivoa svih odrednica kvaliteta života uključujući socijalnu i ekološku komponentu.

Lokalni razvoj se često dovodi u vezu sa efektivnijom aktivacijom socijalnog kapitala kao jednog od faktora razvoja (Trigilia 2001), međutim, veza sa uključivanjem stanovništva u procese donošenja odluka koje direktno utiču na njihov život doprinosi mnogo više (Schoburgh 2010). Građani participacijom učestvuju kao stejkholderi odnosno zainteresovane strane u procesu planiranja. Oni mogu nastupati pojedinačno ili se organizovati u različite organizacije civilnog sektora i tako uticati na stavove i politike lokalne uprave - političara - donosioca odluka. Na posletku, eksperti su institucionalizovani da predstavljaju izvršioce zahteva stejkholdera i tampon zonu između često sukobljenih strana. Određivanje interesnih grupa i njihovo grupisanje po tipovima predstavlja prvu i drugu fazu analiziranja učesnika planiranja lokalnog razvoja (Лукић and Шећепов 2017).

Investitori, preduzetnici i pravna lica se takođe smatraju interesnim stranama, međutim, zbog samog pristupa sakupljanja informacija o stejkholderima, koji se u okviru ovog istraživanja ogledao u pretraživanju novinskih članaka i vesti, stavove potonjih je otežano sistematizovati jer često svoje probleme ne iznose javno.

Korišćenje medijskog sistema kao izvora primarnih ili sekundarnih podataka je u društvenim naukama prepoznato kao delotvoran i značajan deo naučnih istraživanja. Poseban je značaj internet medija čijom primenom rad postaje obimniji i efikasniji (Krtalić and Hasenay 2012).

Informacije dobijene novinarskim radom mogu biti od značaja za podizanje nivoa neformalne participacije tokom planskog procesa, međutim, ovim načinom se isključuje aktivna saradnja između aktera te je ovaj postupak teško nazvati participacijom. S toga, radu je pristupljeno kroz istraživanje stavova stejkholdera koji pasivno utiču na krajnje rezultate. Iako se ovim pristupom mogu definisati problemi građana i organizacija civilnog sektora, problemi druge dve interesne strane, uprave i eksperata, je moguće tek delimično

odrediti. Zbog pomenutog su korišćeni i različiti javni dokumenti uprave ili eksperata. Izbor najznačajnijih stejkholdera i pregled značajnih informacija o njima predstavlja treću fazu analiziranja učesnika planiranja lokalnog razvoja. Poslednja, četvrta faza predstavlja razumevanje svih interesnih grupa i definisanje prioriteta aktivnosti radi podizanja većeg nivoa participacije (Лукић and Шећеров 2017), što je u slučaju ovog rada zamenjeno koncipiranjem lokalnog razvoja.

AKTERI LOKALNE SAMOUPRAVE

Pronađeni su i sistematizovani svi potencijali i problemi koje su uvidele četiri kategorije aktera. Nakon toga, autori ovog rada su kao ekspertski deo interesnih strana uveli nove potencijale i definisali koncepciju lokalnog razvoja. Među problemima funkcionisanja uprave, primećenim od strane građana ili organizacija, postoji mnogo upravno-organizacione tematike prožete obeležjima korupcije i generalno lošeg vođenja što je problem i u svim ostalim jedinicama lokalnih samouprava Republike Srbije. Najveći deo pažnje medija koji izjašnjavaju o Gradu Pirotu je ovakvog tipa. Među mnogim se izdvajaju interesni sukob pri kupovini akcija kompanije Tigar AD (Filipov 2021c) i dodeljivanju novca nevladinoj organizaciji čime se bavila Republička agencija za korupciju (Filipov 2021d), kao i netransparentnost ugovora o izgradnji MHE (Filipov 2019a).

Sa druge strane postoje i primeri gde je uprava voljna da promeni svoje odluke ili načini iskorak u funkcionisanju svojih službi. Za ovaj deo je značajna informacija da ne postoje podaci o evaluaciji bilo kakvih inicijativa ili projekata koji su u službi naprednijeg poslovanja uprave kao što su izjašnjavanje o kvalitetu komunalnih usluga (Najmanje jednom godišnje građani će moći da se izjašnjavaju o kvalitetu komunalnih usluga 2021), i javne rasprave o budžetu, (Filipov 2021b); Planu razvoja grada (Обавештење грађанима 2021) ili o kampanji „DA se upoZNA MO” (Kampanja “DA se upoZNA MO” - za sva vaša pitanja, primedbe i sugestije vezane za porez na imovinu i participativno budžetiranje 2018). Među prihvaćenim građanskim inicijativama se izdvaja upućivanje zahteva Vladi za moratorijum na izgradnju MHE na teritoriji Parka prirode „Stara planina” uslovljenog dugotrajnim protestima (Filipov 2019c), koji su završeni međusobnim poverenjem građana i uprave koja nije istog dana prekida protesta izglasala moratorijum na skupštini Grada (Filipov 2019b).

Ovi faktori imaju duboku ukorenjenost u funkcionisanju uprave svih nivoa u Republici Srbiji i posredno utiču na lokalni razvoj, međutim, kako je njihova permanentnost gotovo izvesna u budućnosti, pri koncipiranju lokalnog razvoja značajnije je okrenuti se problemima i potencijalima čija je verovatnoća rešavanja i aktiviranja veća i doglednija.

UPRAVA / ORGANI LOKALNE SAMOUPRAVE (POLITIČARI)

Upravljanjem gradom se bave političari pozicionirani na mestima organa uprave. Očekivano, oni ne prepoznaju mnogo problema koji mogu negativno uticati na razvoj. Ipak je nakon dugotrajne potrage pronađeno nekoliko. Potencijali i problemi prepoznati od strane uprave su locirani oko centralnog gradskog jezgra, ukoliko nisu iz domena saobraćajne infrastrukture, što pokazuje jasan stav uprave o prioritetima razvoja.

Među problemima, uprava ističe tri putna pravca. Jedan od njih se nalazi u delu gradskog naselja Piroto koji se zove Prčevac i okarakterisan je kao nebezbedan zbog nedovoljne širine kolovoza (Problem sa širinom kolovoza kroz naselje Prčevac, biće rešen 2021). Druga dve saobraćajnice lošeg kvaliteta povezuju naselja Temsku i Topli Do (Topli Do: Razvoj turizma jedna od šansi za opstanak i razvoj sela 2021), odnosno Blato i Babušnicu što je glavni putni pravac ka Pirotu iz pomenute opštine (Filipov 2020a). Problem kvaliteta vazduha u samom gradskom naselju je takođe označen kao važan od strane uprave (Kakav vazduh

Koncipiranje lokalnog razvoja grada Pirota analizom aktera

udišemo? Sa sezonom loženja došlo do pogoršanja kvaliteta vazduha u Pirotu 2021). Jedini konflikt u kome upravi problem prave građani jesu bespravno izgrađene garaže. Naime, građani bloka u centru gradskog naselja, iako su privremene objekte sagradili na javnom prostoru, ne dozvoljavaju njihovo rušenje (Stojanović 2021).

Potencijale prepoznate od strane uprave je lako sistematizovati na osnovu kapitalnih projekata sadržanih u pet godišnjih Odluka o budžetu za period 2018-2022. godine (Одлуке и ребаланси Буџета града Пирота n.d.). Isti projekti su medijski ispraćeni uz gotovo neznan broj drugih poduhvata uprave koji nisu deo budžeta. Sedam od 8 značajnih projekata se nalazi u centralnom gradskom jezgri uz liniju za sekundarnu separaciju otpada (Važna investicija na Regionalnoj deponiji Piro: Linija za sekundarnu separaciju komunalnog otpada 2021), lociranu na obodu gradskog naselja Piro, a čiji su glavni korisnici meštani gradskog i prigradskih naselja (Vračević et al. 2021). U domenu kulture Grad Piro je pomogao realizaciju rekonstrukcije pomoćnih objekata Muzeja ponišavlja (Panić 2018) i obnovio tvrđavu Momčilov grad budžetom IPA programa (Nova podrška Piro! Iz IPA programa 1,2 miliona evra za 4 projekta 2016). Nova ulaganja u objekte i površine javne namene odnose se na kreiranje Jedinstvenog upravnog mesta (Panić 2020a) i povećanje kapaciteta vrtića u oblasti predškolskog obrazovanja (Panić 2020b) kao i ulaganje u izgradnju bazena (Panić 2021c) i izgradnju letnje pozornice u dvorištu Istorijskog arhiva (Počela izgradnja letnje pozornice u dvorištu Istorijskog arhiva u Piro 2022). Jedini funkcionalno značajan poduhvat koji direktno utiče na stanovnike jeste regulacija kanala Rogoz koji se izlivao za vreme velikih voda i time često nanosio veliku štetu stanovnicima na jugu gradskog naselja (Završeno uređenje kanala Rogoz. Početak izgradnje novog Keja ka AMSS 2020). Među nabrojanim projektima koji bi zbog mesta u budžetu trebalo biti reprezentativni, ne postoji razvojna dimenzija niti se uočava tendencija uprave da podigne kriterijume razvijenosti. Ulaže se u objekte javne namene koji su delovi sektora kulture, turizma, predškolskog vaspitanja i rekreacije bez rešavanja problema koji su važniji u hijerarhiji potreba ili koji bi bar posredno uticali na njih.

Prema podacima o godišnjim budžetima gradske uprave u poslednjih 5 godina (2018. – 2022.), programi naziva *Organizacija saobraćaja i saobraćajna infrastruktura* i *Opšte usluge lokalne samouprave* su dobili najviše sredstava. Najmanje sredstava je ulagano u programe *Zdravstvene zaštite*, *Razvoja turizma* i *Lokalnog ekonomskog razvoja*. Odnos među programima je prikazan na Grafikonu 1: Iznos budžeta po programima 2018.-2022. Takođe, prisutno je povećanje ulaganja u programe vezane za energetske efikasnost i životnu sredinu koji su prepoznati kao buduća interesovanja gradske uprave (Grad Piro obezbedio tri puta više sredstava u odnosu na prošlu godinu za energetske efikasnost 2022).

Grafikon 1: Iznos budžeta po programima 2018.-2022.

GRAĐANI / JAVNOST

Lokalna samouprava je zakonski obavezana da uključi javnost u donošenje planskih dokumenata i procena uticaja na životnu sredinu, a moralno i neformalnim putem. Pored toga, sami građani treba da imaju svest o svom pravu uticanja na donošenje odluka koje ih se tiču. U Gradu Pirotu, pored organizovanog nastupanja pojedinih organizacija nevladinog sektora, fizička lica su se takođe borila za svoja prava i slobode protestima, učešćem u javnim rasparavama i slanjem različitih dopisa. Konkretno, jedan od svetski prepoznatih medijuma kroz koji građani u domenu komunalnih i urbanističkih usluga mogu dati svoje mišljenje o različitim problemima predstavlja WEB GIS aplikacija. Iako na papiru postoji, sajt „GIS Piroto“ nije u funkciji.

Prema Izveštaju o izvršenom javnom uvidu u Prostorni plan opštine Piroto iz 2010. godine, 10 građana je priložilo primedbu (Извештај о извршеном јавном увиду за Просторни план општине Пирот 2010). Izveštaj nije javno dostupan. Lokalna samouprava pokušava da različitim javnim raspravama uključi javnost u proces participacije, međutim, izveštaji pomenutih uključivanja nisu dostupni ili su predlozi građana deklarativno navođeni. Zaključak da se povećava učešće javnosti u donošenju planova predstavlja podatak da je za Plan generalne regulacije Zavojско jezero stiglo 11 primedbi građana koje će biti usvojene (Panić 2021a). Gledajući razmer ovog plana, evidentno je povećanje želje javnosti da učestvuje u donošenju odluka, mada sa druge strane, potonji plan je regulacionog karaktera te to možda i ne treba da čudi.

U protestima koje su mahom organizovale nevladine organizacije iz drzgh delova Srbije učestvovali su građani koji nisu članovi istih. Tematika protestovanja je imala dve struje – ekološku i političku. Sa ekološke strane postojalo je mnogo protesta koji se tiču malih hidroelektrana ali i drugih među kojima se ističe protivljenje prerastanja Nišave u kolektor ledene vode HE „Piroto“ (Panić 2021b). Stanovništvo Pirota nije obišao ni trend „1 od 5 miliona“ tako da su u martu 2019. građani izašli na ulice (Kovačević 2019).

Planić i saradnici (2021) anketirajući meštane staroplaninskog sela Temska su došli do važnih rezultata koji će u ovom radu biti projektovani na sve stanovnike Grada Pirota. Autori zaključuju da je lokalno stanovništvo spremno da radi na razvoju svog naselja kako individualno, tako i kroz saradnju sa upravom, međutim zbog određenih prepreka (koje stanovništvo vidi u lokalnoj samoupravi), građani su izgubili volju za aktivnim radom. Svetao primer samoorganizacije građana nezavisno od uprave je prisutan u staroplaninskom selu Topli Do gde su lokalne inicijative doprinele rekonstrukciji crkve i fasada domova, a u planu su izgradnja vodovoda i kanalizacije (DOKUMENT: Topli Do se ponovo „rađa“, renovira se crkva, uređuje muzej, srpsko „Carstvo vodopada“ zasijaće punim sjajem 2021).

Potencijala u kategoriji građana nema mnogo uz nadu da će se njihov u budućnosti povećati. Sve građanske inicijative se na teritoriji Grada Pirota teško mogu nazvati participacijom znajući da ne postoji saradnja sa upravom. Takođe, građanske inicijative su prisutnije u naseljima udaljenim od centra, dok su problemi ipak prisutniji u centru Grada (ili su bar gradski stanovnici glasnjiji).

U centralnom jezgru građani su nezadovoljni nebrigom o kulturnom nasleđu pri čemu su uputili molbu za uklanjanje drvenih toaleta blizu Momčilovog grada uz apel da je potrebno čuvati kulturno nasleđe (Filipov 2021a). Uprava je odgovorila na građansku zabrinutost uklanjanjem toaleta. U domenu komunalnih usluga izdvaja se problem nepostojanja vodovoda u vikend naselju Brataja za šta uprava ne želi da odgovara ističući bespravno izgrađene objekte koji su stvorili nepraktičnu regulacionu liniju i trenutnu tehničku nemogućnost rešenja problema (Problem vodosnabdevanja u vikend naselju Brataja 2021). Problem viška

vode je redovno prisutan u delu gradskog naselja naziva Šesti kolosek nakon postavljanja rešetke na regulisan deo Gradašničke reke (NEVREME STVORILO JEZERO U SRED PIROTA Ogromna količina padavina - bujica napravila brojne probleme (VIDEO) 2021). O ovome ne postoji stav uprave. Na problem nedovoljne rasvete dela ulice u gradskom naselju, uprava je dala detaljno objašnjenje kako je problem moguće rešiti kroz prepisku elektronskom poštom (Vaša pisma: Nezadovoljni uličnom rasvetom 2021). Građani zabrinuti za ličnu bezbednost navode ekološki rizik u vidu hemijske industrije u naselju Belo polje na šta je vlasnik fabrike odgovorio da su ekološki inspektori odobrili njen rad (Meštani Belog Polja strahuju od zagađenja! 2014). Drugi rizik predstavlja nekontrolisano ispuštanje hladne vode HE Pirost u Nišavu što je do sad odnelo jedan život. U ovom slučaju se uprava ogradila navođenjem birokratski prihvaćenih procedura koje očigledno nisu ispoštovane (HE(j) Pirost(e)!!! Šta reći, a ostati i dalje Piroćanac! "Strašna rabota"! 2021). U praksi prostornog i urbanističkog planiranja izdvaja se problem nezadovoljnih građana uslovljen komasacijom. Naime, grupa ratara je iskazala nezadovoljstvo novodobijenim zemljištem navodeći da je postupak bio namešten u korist onih koji imaju prijatelje u gradskoj opštini (Filipov 2018b).

Kao zaključak nameće se ideja da stanovnici Grada Pirota imaju problema koje prijavljuju upravi, međutim, reakcija nije uvek potvrdna, a u mnogim slučajevima ne postoji. Ipak postojanje bar nekakvog razgovora između pomenutih stejkholdera predstavlja pozitivnu stranu.

NEVLADIN SEKTOR (NVO, UDRUŽENJA GRAĐANA I SL. ORGANIZACIJE)

Lokalna samouprava pomaže organizacije civilnog sektora. Na konkurs Gradske uprave u okviru Programa Lokalnog plana akcije za decu (LPA) 2018. godine je stigao 31 projekat, od čega je komisija prihvatila 20 predloga projekata za čiju će realizaciju biti odobreno ukupno 2,5 miliona dinara. Odvijale su se mnogobrojne značajne aktivnosti koje za cilj imaju kvalitetniji život dece. U realizaciji pomenutih projekata bilo angažovano preko 300 ljudi i na hiljade mališana (Podrška Grada za 20 projekata nevladinih organizacija namenjenih najmlađima 2018). Takođe na javni konkurs za finansiranje i sufinansiranje programa i projekata od javnog interesa koje realizuju udruženja građana sredstvima iz budžeta Grada Pirota je bio aktivan tokom 2021. godine. Ukupan iznos sredstava namenjen finansiranje i sufinansiranje programa/projekta nekog udruženja iznosi 7650000 dinara. Bilo je 8 lista vrednovanja i rangiranja projekata u kojima je 34 projekta dobilo novac iz budžeta (Суфинансирање пројеката удружења грађана n.d.). Napravljen je veliki iskorak u odnosu na 2009. godinu u kojoj je 1400000 dinara raspoređeno na 14 projekata različitih udruženja građana (Panić 2009). Ne računajući ogromnu kontroverzu i problematiku oko MHE, pri čemu se dogodio i fizički sukob investitora i članova inicijative „Odranimo reke Stare planine“ sa povređenim akterima na obe strane (Filipov 2019d), na teritoriji Grada Pirota se ne izdvajaju drugi problemi civilnih organizacija društva. Među potencijalima koji se tiču slične tematike izdvajaju se straže na staroplaninskim rekama (Filipov 2019e) i uklanjanje cevi na Rudinjskoj reci (Filipov 2018a). Poslednji se može okarakterisati kao potencijal i problem znajući da je prekršen zakon. Uključenje opozicionih partija u sličnim događajima daje upravi populističku ideju da politizuje proteste. Važno je napomenuti da su problemi i potencijali prepoznati od strane nevladinih organizacija najprisutniji van teritorije gradskog naselja.

U oblasti turizma izdvaja se avanturistička tura nazvana „Highlander“ dužine 101 km na Staroj planini (HIGHLANDER adventure Stara planina (100km) 11/06/2022 - 15/06/2022 n.d.) i organizacija Kampa Temska, koji sadrži i edukativno-naučnu komponentu,

organizovan od strane više udruženja (Naučno-istraživački kamp Stara planina n.d.). O očuvanju Zavojskog jezera pobrinuli su se volonteri pirotskog Ronilačkog kluba krajem leta 2020. godine (Filipov 2020b), a par godina ranije jezero je takođe očišćeno radom volontera iz celog sveta (Volonteri iz celog sveta na radnoj akciji na Staroj planini (foto, video) 2015). Socijalnoj sigurnosti stanovništva najviše doprinosi nevladina organizacija KIC „Pralipe“. U njenom radu se izdvaja rad sa marginalizovanim društvenim grupama. Pokrenuli su niz aktivnosti na komunalnom uređenju romskog naselja. Jedna od njih je formiranje prve multietničke mesne zajednice gde je većinsko romsko stanovništvo nazvano MZ Rasadnik (Danas je Svetski dan Roma. Razgovor s povodom - Radmila Nešić, koordinator za romska pitanja 2021).

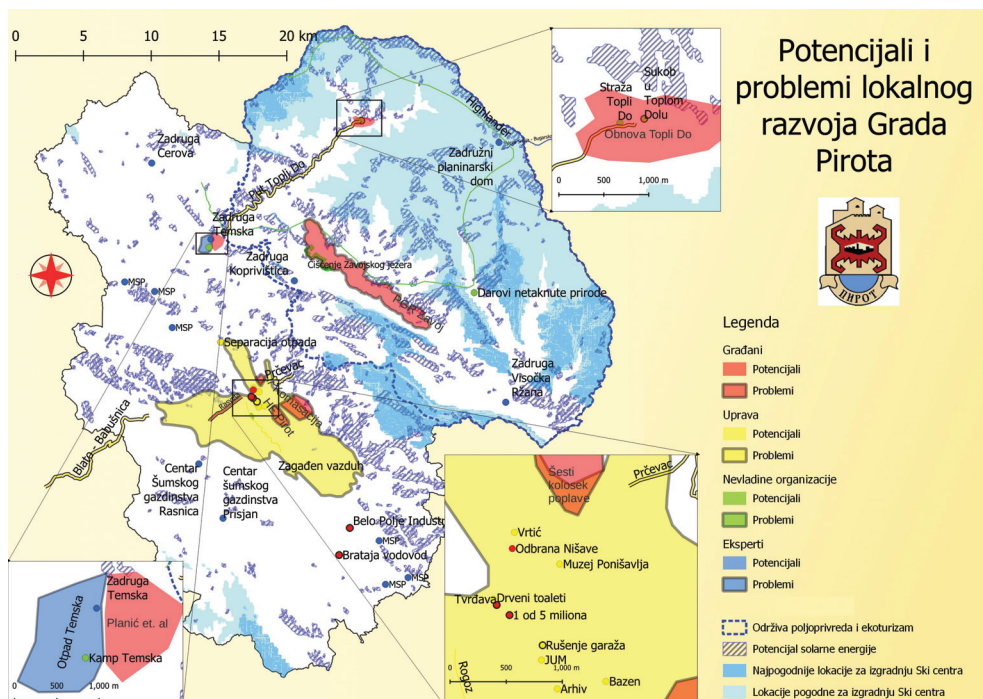
Ocenjujući učešće u lokalnom razvoju različitih stejkholdera, jasno se zaključuje da najviše doprinose organizacije civilnog sektora. Njihovi projekti su dugovečni i u velikom broju slučajeva se realizuju, iako ne sarađuju se organima lokalne uprave. Takođe, pomenute organizacije rade na mnogo različitih aspekata razvoja Grada Pirota.

EKSPERTI / PROSTORNI PLANERI

Značaj stručnjaka pri definisanju razvojnih ciljeva je veliki. Njihova participacija je neophodna radi evaluacije rada i doprinosa kvalitetu planskih rešenja. Učešće eksperata pri koncipiranju lokalnog razvoja Grada Pirota je predstavljeno stavovima autora koji su svojim idejama pokušali da nadomeste nedostatke pomenutih stejkholdera.

Interesovanja prethodnih stejkholdera nisu uzimala u obzir ekonomski razvoj teritorije. Pretpostavkom da je nivo ekonomske razvijenosti centralnog naselja visok, potrebno je aktivirati potencijale periferije. U tom svetlu, na padinama Stare planine predloženo je kreiranje zadruga u naseljima Visočka Ržana, Cerova, Temska i Koprivištica. Njihov izbor je uslovljen populacionom veličinom i položajem drugih naselja. Potrebno je ih posmatrati kao centre u hijerarhiji staroplaninskih sela u kojima je neophodno razviti prihvatne centre za proizvode drugih naselja zasnovanih na održivoj i ekološkoj poljoprivredi. Pored poljoprivrede, na području Stare planine je moguće razvijati ekološki turizam čiji će motori razvoja biti pomenute zadruge. Ovo je moguće implementirati zajedničkim snagama uprave i lokalnog stanovništva područja. Uz to je važno izgraditi zadrugni planinarski dom na pola puta između Dojkinaca i Toplog Dola u funkciji poslovanja zadruge. Od važnosti za integraciju Grada Pirota sa Montanskoj oblašću u Bugarskoj jeste povezivanje novim putevima preko Stare planine radi boljeg aktiviranja potencijala visokoplaninskog područja sa obe strane granice. U naseljima duž autoputa potrebno je omogućiti razvoj malih i srednjih preduzeća dok je na jugozapadu Grada moguće aktivirati šumarstvo i drvnu industriju kako tamo nema ekoloških ograničenja, a postoje resursi za pomenute delatnosti.

Poznato je da je veliki deo teritorije Grada Pirota visokoplaninski rejon istočne Srbije što omogućuje razvoj planinskog turizma. Skijanje je jedan od naprofitabilnijih turističkih modaliteta koji bi doprineo razvoju čitavog Grada. Problematika ski centra se ogleda u ekološkom riziku te je potrebno dobro promisliti o uticaju izgradnje na životnu sredinu. Na karti 1 su prikazane lokacije pogodne za izgradnju ski centra prema težinskom koeficijentu kriterijuma rada Denga i saradnika (Deng et al. 2019), kategorisane u dva nivoa pogodnosti. Takođe, urađena je još jedna multikriterijumska analiza pogodnosti lokacija za izgradnju solarnih elektrana (Дурлевић and Ћурић 2019), pri čemu su u obzir uzete ocene od 75% do 100%. Ovome se pristupilo znajući da će uprava, kao najznačajniji akter, u budućnosti izdvajati velike količine novca za energetske efikasnost i obnovljive izvore energije. Na karti su takođe prikazani potencijali i problemi svih stejkholdera.

Karta 1: Problemi i potencijali lokalnog razvoja Grada Pirota

Izvor: Autori

PREGLED POTENCIJALA I PROBLEMA

Odnos uprave i građana mora da bude uzajaman u svakoj lokalnoj samoupravi. Građani imaju mogućnost javnog nastupanja kroz organizacije civilnog sektora kako bi njihovi zahtevi postali značajniji. Pored političara uprave koji usmeravaju razvoj, potrebno je čuti i uvažiti mišljenje eksperata. Problemi uprave Grada Pirota su slični ostalim uprava jedinica lokalnih samouprava na teritoriji Republike Srbije. Prisutnost korupcije otežava pravilno funkcionisanje. Ipak prisutne su i dobre stvari kao na primer uvažavanje mišljenja javnosti tokom protesta za izbacivanje MHE iz plana i mnoštvo mogućnosti participacije pri donošenju odluka od značaja za lokalno stanovništvo. Negativan aspekt participacije predstavlja manjak evaluacije učinjenog te se ne zna zasigurno koliko je građana učestvovalo. U slučajevima gde je to dokumentovano (tokom planskog procesa), mali broj građana je učestvovao. Fizička lica se teško opredeljuju na delovanje i čekaju uključjenje različitih nevladinih organizacija. U radu Planića saradnika (2021) to je objašnjeno manjkom poverenja u organe vlasti. Zanimljiv je sadržaj lokalnih novinskih agencija koje, prema favorizovanju određene političke struje, pišu o nedostacima protivničke.

Pored pomenutih upravno-organizacijskih problema prisutni su i problemi sa prostornom konotacijom. Zanimljivo je da uprava sve probleme stanovništva isključivo primećuje i rešava na teritoriji gradskog i prigradskih naselja. U pomenutom području se nalazi najveći broj projekata finansiranih iz budžeta grada. U ostalim naseljima je prisutno

građansko organizovanje radi rešavanja problema lokalnog razmera. Jedan deo problema bude predstavljen gradskoj upravi međutim, mali deo bude prepoznat kao značajan. Rad nevladinih organizacija je ocenjen kao pozitivan. Ostvarenje njihovih ciljeva je na visokom nivou. Uz to, njihovo delovanje je locirano na teritoriju van gradskog jezgra. Iz ekspertskog ugla, predloženi su ciljevi i vizija lokalnog razvoja Grada Pirota integrišući celu teritoriju Grada Pirota.

VIZIJA I CILJEVI

Ciljevi lokalnog razvoja Grada Pirota je potrebno podeliti na osnovu dva osnovna problema: upravno-organizacionom i razvojno-tehničkom.

Vodeći se upravno-organizacionim problemima porebno je: smanjiti korupciju; postaviti stručne eksperte na značajne pozicije; edukovati građane o pravima i mogućnostima; poštovati zakonske odredbe i građanske inicijative; obezbediti bolju komunikaciju na relaciji uprava-mediji-građani; razmatrati inovativne pristupe; izbegavati partijski donešene odluke; nastaviti sa promovisanjem korišćenja obnovljivih izvora energije i podizati svest građana o značaju stanja kvaliteta životne sredine; ujednačeno voditi brigu o stanovništvu cele teritorije Grada, povećati budžet programa Poljoprivreda i ruralni razvoj i Lokalni ekonomski razvoj; uključiti građane i privredne subjekte u proces donošenja gradskih odluka; povećati transparentnost odluka; omogućiti saradnju i povezivanje sa drugim lokalnim samoupravama i Bugarskom; saradnju sa civilnim sektorom u pripremi i realizaciji predloga projekata i donositi odluke principom supsidijarnosti.

U slučaju razvojno-tehničke tematike potrebno je: unaprediti putnu infrastrukturu; fizički se povezati sa Bugarskom i oblasti Montana; teritoriju Parka prirode Stara planina i njegove okoline funkcionalno povezati stvaranjem zadruga kao javno-privatnog partnerstva radi korišćenja resursa u domenu održive poljoprivrede i ekoturizma; izgraditi zadrugi planinarski dom na putu između Toplog Dola i Dojkinaca; podržati prelazak domaćinstava na elektrifikaciju solarnim panelima i izgraditi solarne elektrane radi smanjenja zagađenja i pritiska na HE Piroto; u naseljima uz autoput promovisati otvaranje malih i srednjih preduzeća; u jugozapadnom delu podstaći šumarstvo kroz dva centra šumskog gazdinstva u formi javno-privatnog partnerstva ili samoorganizovanjem fizičkih lica; izgraditi WEB GIS aplikaciju u službi avanturističkog, planinskog, edukativnog, ruralnog i festivalskog turizma; izvršiti istraživanje problema i potencijala lokalnog razvoja gradskog i prigradskih naselja; priključiti sve korisnike na vodovodnu mrežu i obezbediti redovno sakupljanje otpada na teritoriji svih naselja Grada Pirota.

Vizija se ogleda u očuvanom i zaštićenom prirodnom i kulturnom nasleđu, kvalitetnoj životnoj sredini zbog korišćenja obnovljivih izvora energije, unapređenoj infrastrukturi, međuregionalnoj saradnji, teritorijalnoj koheziji, konkurentnoj turističkoj ponudi, zdravom odnosu uprave i građana i aktivacijom svih potencijala karakterističnih za zajednicu, fizičke uslove teritorije i ekonomske promene.

ZAKLJUČAK

Problematika lokalnog razvoja je izuzetno kompleksna uzevši u obzir da se njegovo planiranje tematikom ne razlikuje od drugih vidova planiranja, međutim, broj zainteresovanih strana je višestruko veći nego u drugim nivoima planskog sistema. Ekspert pored stručnog

znanja, mora imati umeće vođenja dijaloga. Ne sme biti zatvoren za nove ideje i mora uvažavati mišljenja drugih stejkholdera. Takođe, potrebno je da zainteresuje sve značajne strane, koje u najvećem broju slučajeva nisu inspirisane za saradnju, da se uključe u proces kako bi participacija, najznačajniji aspekt lokalnog razvoja, bila na visokom nivou. Na primeru Grada Pirota su očigledni problemi koji prate i druge lokalne samouprave Republike Srbije. Kako mnogi nisu u domenu planiranja, niti ih je planiranje stvorilo, već utiču negativno na planski proces kao upravno-organizaciona komponenta, stav autora se ogleda u potrebi planera da se na lokalnom nivou fokusira na rešive probleme, koji ne zavise od trenutnog političkog miljea i društvenih problema. Time je pomoć lokalnoj zajednici osigurana, a moć planera iskorišćena na najbolji mogući način.

LITERATURA

Coffey, William J., and Mario Polèse. 1985. "Local Development: Conceptual Bases and Policy Implications." *Regional Studies* 19(2): 85–93. <http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/09595238500185101>.

"Danas Je Svetski Dan Roma. Razgovor s Povodom - Radmila Nešić, Koordinator Za Romska Pitanja." 2021. *Plus online*. <https://www.plusonline.rs/danas-je-svetski-dan-roma-razgovor-s-povodom-radmila-ne-i-koordinator-za-romska-pitanja>.

Deng, Jie et al. 2019. "Suitability Analysis of Ski Areas in China: An Integrated Study Based on Natural and Socioeconomic Conditions." *The Cryosphere* 13(8): 2149–67. <https://tc.copernicus.org/articles/13/2149/2019/>.

"DOKUMENT: Topli Do Se Ponovo 'Rađa', Renovira Se Crkva, Uređuje Muzej, Srpsko 'Carstvo Vodopada' Zasiјаće Punim Sjajem." 2021. <https://www.pirotskevesti.rs/dokument-topli-do-se-ponovo-rada-renovira-se-crkva-uredjuje-muzej-srpsko-carstvo-vodopada-zasijace-punim-sjajem/>.

Filipov, Ljubomir. 2018a. "Građani 'Oslobodili' Rudinjsku Reku Na Staroj Planini." *Južne Vesti*. <https://www.juznevesti.com/Drushtvo/Gradjani-oslobodili-Rudinjsku-reku-na-Staroj-planini.sr.html>.

———. 2018b. "Ratari Iz Pirotskog Izvora 5 Godina Čekaju Rešenja o Komasaciji, Žale Se i Na Lošu Podelu Parcela." *Južne Vesti*. <https://www.juznevesti.com/Drushtvo/Ratari-iz-pirotskog-sela-Izvor-5-godina-cekaju-na-resenja-o-komasaciji-zale-se-i-na-losu-podelu.sr.html>.

———. 2019a. "Najbolje Za Piro: Gradska Uprava Krši Zakon." *Južne Vesti*. <https://www.juznevesti.com/Politika/Najbolje-za-Piro-Gradska-uprava-krsi-zakon.sr.html>.

———. 2019b. "Protest Piroćanaca Dok Zaseda Skupština - Traže Stopiranje Gradnje Svih MHE." *Južne Vesti*. <https://www.juznevesti.com/Drushtvo/Piroćanci-traze-od-vlasti-da-stopira-gradnju-svih-MHE-na-Staroj-planini.sr.html>.

———. 2019c. "Skupština Pirota Odlučila: Brišu Se Sve Lokacije Za MHE Iz Prostornog Plana." *Južne Vesti*. <https://www.juznevesti.com/Drushtvo/Skupstina-Pirota-odlucila-Brisu-se-sve-lokacije-za-MHE-iz-prostornog-plana.sr.html>.

———. 2019d. "Sukob Meštana Toplog Dola i Obezbeđenja Investitora MHE, Letele Kamenice Na Obe Strane." *Južne Vesti*. Sukob meštana Toplog Dola i obezbeđenja investitora MHE, letele kamenice na obe strane.

———. 2019e. "Toplodolci Organizuju Straže Da Spreče Početak Gradnje Mini-Hidroelektrane." *Južne Vesti*. <https://www.juznevesti.com/Drushtvo/Toplodolci-organizuju-straze-da-sprece-pocetak-gradnje-mini-hidroelektrane.sr.html>.

———. 2020a. "Rekonstuiše Se Deo Puta Od Pirota Ka Babušnici." *Južne Vesti*. <https://www.juznevesti.com/Servisne-informacije/Rekonstuiše-se-deo-puta-od-Pirota-ka-Babusnici.sr.html%0A>.

———. 2020b. "Ronioči Iz Cele Srbije Očistili Zavojsko Jezero Od Smeća." *Južne Vesti*. <https://www.juznevesti.com/Drushtvo/Ronioči-iz-cele-Srbije-cistili-Zavojsko-jezero-od-smeca.sr.html>.

———. 2021a. "Drveni Toaleti Pored Zidina Pirotske Tvrdave - Građani Kažu Nebriga o Kulturnom Nasleđu Grada." *Južne Vesti*. <https://www.juznevesti.com/Drushtvo/Drveni-toaleti-pored-zidina-pirotske-Tvrdjave-gradjani-kazu-nebriga-o-kulturnom-nasledju-Grada.sr.html>.

———. 2021b. "Javna Rasprava o Budžetu Pirota Do 15. Novembra, Predloži Se Šalju Međom Ili Na Adresu Gradske Uprave." *Južne Vesti*. <https://www.juznevesti.com/Ekonomija/Javna-rasprava-o-budzetu-Pirota-do-15-novembra-predlozi-se-salju-mejom-ili-na-adresu-Gradske-uprave.sr.html>.

———. 2021c. "Načelnica Pirotskog Okruga Glasala Da Se Oprosti Dug 'Tigru' u Čijem Je Nadzornom Odboru." *Južne Vesti*. <https://www.juznevesti.com/Drushtvo/Nacelnica-Pirotskog-okruga-glasala-da-se-oprosti-dug-Tigru-u-cijem-je-Nadzornom-odboru.sr.html>.

———. 2021d. "Zamenik Gradonačelnika Pirota Bio u Sukobu Interesa Dok Je Bio Odbornik, Zaključak Je Agencije." *Južne Vesti*. <https://www.juznevesti.com/Drushtvo/Zamenik-gradonacelnika-Pirota-bio-u-sukobu-interesa-dok-je-bio-odbornik-zakljucak-je-Agencije.sr.html>.

"Grad Piroć Obezbedio Tri Puta Više Sredstava u Odnosu Na Prošlu Godinu Za Energetsku Efikasnost." 2022. *Pirotske vesti*. <https://www.pirotskevesti.rs/grad-piroć-obezbedio-tri-puta-vise-sredstava-u-odnosu-na-proslo-godinu-za-energetsku-efikasnost/>.

"HE(j) Piroć(e)!!! Šta Reći, a Ostati i Dalje Piroćanac! 'Strašna Rabota!'" 2021. *Plus online*. <https://www.plusonline.rs/he-j-piroć-e-ta-re-i-a-ostati-i-dalje-piroć-anac-stra-na-rabota--1>.

"HIGHLANDER Adventure Stara Planina (100km) 11/06/2022 - 15/06/2022." <https://avanture.rs/highlander-adventure-stara-planina-100km-11-06-2022-15-06-2022/> (March 17, 2022).

"Kakav Vazduh Udišemo? Sa Sezonom Loženja Došlo Do Pogoršanja Kvaliteta Vazduha u Piroću." 2021. *Pirotske vesti*. <https://www.pirotskevesti.rs/kakav-vazduh-udisemo-sa-sezonom-lozenja-doslo-do-pogorsanja-kvaliteta-vazduha-u-piroću/>.

"Kampanja 'DA Se Upoznamo' - Za Sva Vaša Pitanja, Primedbe i Sugestije Vezane Za Porez Na Imovinu i Participativno Budžetiranje." 2018. *Plus online*. <https://www.plusonline.rs/kampanja-da-se-upoznamo-za-sva-vasa-pitanja-primedbe-i-sugestije-vezane-za-porez-na-imovinu-i-participativno-budzetiranje>.

Kovačević, Nikola. 2019. "Protesti „1 Od 5 Miliona" Održani u Nekoliko Gradova u Srbiji (FOTO, VIDEO)." *Danas*. <https://www.danas.rs/vesti/politika/i-ove-subote-protesti-u-gradovima-sirom-srbije-foto/>.

Krtalić, Maja, and Damir Hasenay. 2012. "Newspapers as a Source of Scientific Information in Social Sciences and Humanities: A Case Study of the Faculty of Philosophy, University of Osijek, Croatia."

"Meštani Belog Polja Strahuju Od Zagađenja!" 2014. *Pirotske vesti*. <https://www.pirotskevesti.rs/mestani-belog-polja-strahuju-od-zagadenja/%0A>.

"Najmanje Jednom Godišnje Građani Će Moći Da Se Izjašnjavaju o Kvalitetu Komunalnih Usluga." 2021. *Pirotske vesti*. <https://www.pirotskevesti.rs/najmanje-jednom-godisnje-gradani-ce-moci-da-se-izjasnjavaju-o-kvalitetu-komunalnih-usluga/>.

"Naučno-Istraživački Kamp Stara Planina." https://www.topirot.com/posts/kamp_temaska.

"NEVREME STVORILO JEZERO U SRED PIROTA Ogromna Količina Padavina - Bujica Napravila Brojne Probleme (VIDEO)." 2021. <https://www.blic.rs/vesti/drustvo/nevreme-stvorilo-jezero-u-sred-pirotu-ogromna-kolicina-padavina-bujica-napravila/6nptgyn>.

"Nova Podrška Pirotu! Iz IPA Programa 1,2 Miliona Evra Za 4 Projekta." 2016. *Plus online*. <https://www.plusonline.rs/nnnova-podrska-pirotu-iz-ipa-programa-12-miliona-evra-za-4-projekta/>.

Panić, Zoran. 2009. "Nevladine Organizacije Potpisale Ugovore Sa Opštinom Piroto." *Danas*. <https://www.danas.rs/vesti/drustvo/nevladine-organizacije-potpisale-ugovore-sa-opstinom-pirot/>. ——. 2018. "Uređenje Pomoćnih Zgrada u Kompleksu Muzeja Ponišavlja u Pirotu." *Jugmedia*. <https://jugmedia.rs/uredjenje-pomocnih-zgrada-u-kompleksu-muzeja-ponisavlja-u-pirotu/>.

———. 2020a. "Otvoreno Jedinstveno Upravno Mesto u Pirotu." *Danas*. <https://www.danas.rs/vesti/drustvo/otvoreno-jedinstveno-upravno-mesto-u-pirotu/>.

———. 2020b. "Piroto: Više Mesta Za Mališane, Ukida Se Lista Čekanja." *Danas*. <https://www.danas.rs/vesti/drustvo/pirot-vise-mesta-za-malisane-ukida-se-lista-cekanja/>.

———. 2021a. "Na Plan Generalne Regulacije Zavojsko Jezero Stiglo Je Petnaestak Primedbi Građana, Većina Će Biti Usvojena." *Jugmedia*. <https://jugmedia.rs/na-plan-generalne-regulacije-zavojsko-jezero-stiglo-je-petnaestak-primedbi-gradjana-vecina-ce-biti-usvojena/>.

———. 2021b. "Piroto: Držeći Se Za Konopac Građani Štite Nišavu i Njeno Prerastanje u Kolektor Ledene Vode." *Danas*. <https://www.danas.rs/vesti/drustvo/pirot-drzeci-se-za-konopac-gradjani-stite-nisavu-i-njeno-prerastanje-u-kolektor-ledene-vode/>.

———. 2021c. "Polaganjem Kamena Temeljca Zvanično Počeli Radovi Na Izgradnji Otvorenog Bazena u Pirotu." *Danas*. <https://www.danas.rs/vesti/drustvo/polaganjem-kamena-temeljca-zvanicno-poceli-radovi-na-izgradnji-otvorenog-bazena-u-pirotu/>.

Planić, Andrija et al. 2021. "PERCEPCIJA STANOVNIKA O POTENCIJALIMA RURALNOG RAZVOJA SELA TEMSKA NA STAROJ PLANINI." In *НАУЧНО-Стручни Скуп Са Међународним Учешћем Планска и Нормативна Заштита Простора и Животне Средине*, Београд: у Асоцијација просторних планера Србије Универзитет у Београду - Географски факултет, 63-67.

"Počela Izgradnja Letnje Pozornice u Dvoristu Istorijaskog Arhiva u Pirotu." 2022. *Srbija vesti*. <https://srbijavesti.rs/pocela-izgradnja-letnje-pozornice-u-dvoristu-istorijaskog-arhiva-u-pirotu/>.

"Podrška Grada Za 20 Projekata Nevladinih Organizacija Namenjenih Najmlađima." 2018. *Pirotske vesti*. <https://www.pirotskevesti.rs/podrska-grada-za-20-projekata-nevladinih-organizacija-namenjenih-najmladima/>.

"Problem Sa Širinom Kolovoza Kroz Naselje Prčevac, Biće Rešen." 2021. *Pirotske vesti*. <https://www.pirotskevesti.rs/problem-sa-sirinom-kolovoza-kroz-naselje-prcevac-bice-resen/>.

"Problem Vodosnabdevanja u Vikend Naselju Brataja." 2021. *TV Piroto*. <https://tvpirot.rs/2021/08/03/problem-vodosnabdevanja-u-vikend-naselju-brataja/>.

Prostorni Plan Grada Pirotu - Nacrt Plana. 2020. Piroto: Gradska uprava Piroto.

Ribot, Jesse C. 2001. "Integral Local Development: 'accommodating Multiple Interests' through Entrustment and Accountable Representation." *Agricultural Resources, Governance*

and Ecology 1(3–4): 327–350.

Schoburgh, Eris D. 2010. "Is Subsidiarity the Panacea for Local Government Problems in the Caribbean?" *Social and Economic Studies* 59(4): 27–66. <http://www.jstor.org/stable/41803727>.

Stojanović, Milan. 2021. "Vlasti Ruše Privatne Garaže u Pirotu, Vlasnici Besni: Dešava Nam Se Savamala." *N1*. <https://rs.n1info.com/vesti/vlasti-ruse-privatne-garaze-u-pirotu-vlasnici-besni-desava-nam-se-savamala/%0A>.

"Topli Do: Razvoj Turizma Jedna Od Šansi Za Opstanak i Razvoj Sela." 2021. *Pirotske vesti*. <https://www.pirotskevesti.rs/topli-do-razvoj-turizma-jedna-od-sansi-za-opstanak-i-razvoj-sela/>.

Triglia, Carlo. 2001. "Social Capital and Local Development." *European Journal of Social Theory* 4(4): 427–42. <http://journals.sagepub.com/doi/10.1177/1368431012225244>.

"Vaša Pisma: Nezadovoljni Uličnom Rasvetom." 2021. *Plus online*. <https://www.plusonline.rs/va-a-pisma-nezadovoljni-uli-nom-rasvetom>.

"Važna Investicija Na Regionalnoj Deponiji Piro: Linija Za Sekundarnu Separaciju Komunalnog Otpada." 2021. *FAR MULTIMEDIJALNI INTERNET PROTAL NA SRPSKOM I BUGARSKOM JEZIKU*. <https://far.rs/sr/2021/12/02/vazna-investicija-na-regionalnoj-deponiji-pirot-linija-za-sekundarnu-separaciju-komunalnog-otpada/>.

"Volonteri Iz Celog Sveta Na Radnoj Akciji Na Staroj Planini (Foto, Video)." 2015. *Pirotske vesti*. <https://www.pirotskevesti.rs/volonteri-iz-celog-sveta-na-radnoj-akciji-na-staroj-planini-foto-video/>.

Vračević, Nikola et al. 2021. "Problemi i Mogućnosti Unapređenja Sistema Sakupljanja Komunalnog Otpada u Naselju Temska." In *Planska I Normativna Zaštita Prostora I Životne Sredine*, Beograd: Asocijacija prostornih planera Srbije Univerzitet u Beogradu - Geografski fakultet, 56–62.

"Završeno Uređenje Kanala Rogoz. Početak Izgradnje Novog Keja Ka AMSS." 2020. *Pirotske vesti*. <https://www.pirotskevesti.rs/završeno-uređenje-kanala-rogoz-pocetak-izgradnje-novog-keja-ka-amss/>.

Дурлевић, Урош, and Владимир Ђурић. 2019. "Примена ГИСА-а у Избору Локација За Изградњу Соларних Електрана На Територији Нишавског Округа." *ГИС Журнал* 1.

Извештај о Извршеном Јавном Увиду За Просторни План Општине Пирот. 2010. <https://www.xn--h1ambfl.xn--90a3ac/downloads/Izgradnja/Izvestaj.pdf>.

Лукић, Богдан, and Велимир Шећеров. 2017. *Планирање На Локланом Нивоу*. Београд: Универзитет у Београду - Географски факултет.

"Обавештење Грађанима." 2021. <https://www.pirots.rs/index.php>.

"Одлуке и Ребаланс Буџета Града Пирота." <https://www.pirots.rs/index.php/dokumenta/budzet>.

"Суфинансирање Пројеката Удружења Грађана." <https://www.pirots.rs/index.php/loksa-mouprava/2014-07-10-11-35-01/konkursi-i-javni-pozivi-2/339-sufinansiranje-projekata-udruzenja-gradana-2>

Џвијовић, Милија. 2014. "Реформа Јавне Управе и Локална Самоуправа у Србији." Универзитет у Београду, Факултет политичких наука. <https://nardus.mpn.gov.rs/handle/123456789/3100>.